

Література:

1. Про військово-цивільні адміністрації. Закон України від 3 лютого 2015 року № 141-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>
2. Про утворення військово-цивільних адміністрацій. Указ Президента України від 7 серпня 2015 року № 469/2015. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/U469_15?an=4
3. Про утворення військових адміністрацій. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405>
4. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-371-2-2>

THE FORMATION OF AN INSTITUTIONALLY CAPABLE JUDICIAL SYSTEM DURING THE UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921): ACHIEVEMENTS AND MISCALCULATIONS

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНО СПРОМОЖНОЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921 Р.Р.): ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ

Remezok A. Yu.

*Postgraduate Student at the Department
of Public Administration
and Local Self-Government
National Technical University
“Dnipro Polytechnic”
Dnipro, Ukraine*

Ремезок А. Ю.

*аспірантка кафедри
державного управління
і місцевого самоврядування
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
м. Дніпро, Україна*

Формування судової влади доби Української революції відбувалося у тісному взаємозв'язку із становленням законодавчої і виконавчої гілок та тлі складної внутрішньої суспільно-політичної ситуації, часто за несприятливих зовнішніх факторів. Центром об'єднання національних демократичних сил стала Центральна Рада [1, с. 130].

Процеси державотворення, безумовно, впливали й на формування судової гілки влади, створення судової системи. На з'їзді українських юристів, що відбувся у Києві 13 – 14 червня 1918 р., було запропоновано

створити на місцях інститути судових комісарів, будувати судову систему незалежно від російської, функції судового керівництва покласти на Вищий крайовий суд, як суд найвищої судової інстанції. Також вказувалось на необхідність ведення судочинства українською мовою із забезпеченням права національних меншин, складання словника української правової термінології, видання нормативних актів українською мовою [2, с. 114].

Як бачимо, значна увага в питаннях організації судової влади та формування судового корпусу приділялась національному самовизначенню та демократизації права.

Процес побудови судової системи розпочав інтенсивно здійснюватися після проголошення УНР. У III Універсалі визначалися програмні цілі судової реформи, що мали забезпечити інституційну спроможність судової системи [3, с. 186].

16 грудня 1917 р. затверджено Закон «Про утворення тимчасового Генерального суду», за яким Генеральний суд визначався вищою судовою інстанцією, здійснював нагляд над усіма судовими установами та працівниками судових органів і складався із трьох департаментів: цивільного, карного, адміністративного. Судді названого суду обиралися Центральною Радою за поданням Генерального секретаріату судових справ [4, с. 387].

Серед законів, що також безпосередньо стосувалися формування складу вищої ланки судів, варто виділити Закон від 23 грудня 1917 р. «Про умови обсаджування і порядок обрання суддів Генерального та апеляційного судів», за яким усі судді й прокурори цих судів обиралися Центральною Радою більшістю в 3/5 голосів присутніх її членів. Бажаючи бути обраними повинні були подати заяви до Центральної Ради через генерального секретаря судових справ [4, с. 63–64].

Ускладнення воєнно-політичної ситуації спричинило виникнення так званого «надзвичайного» правосуддя. Для впорядкування діяльності цих судів у квітні 1918 р. було затверджено Інструкцію Військовому революційному суду. Передбачався колегіальний розгляд справ (у складі професійного судді, двох представників від громадськості й чотирьох за призначенням воєнного коменданта), участь захисника, приватного обвинувача й приватного позивача. Надзвичайні судові повноваження надавалися також комісарам Центральної Ради на місцях [5, с. 82].

У березні 1918 р. було прийнято Закон «Про організацію судів республіки по землях», який так і не був втілений в життя. Продовження процесу створення судової системи було закріплено вже в Конституції УНР 1918 року (розділ 6 «Суд Української Народної Республіки»). Конституція визначала основні засади конституційно-правового статусу органів судової влади [6, с. 64].

Як бачимо, судова система Української Народної Республіки доби Центральної Ради була заснована на нових прогресивних засадах, що мали відповідати інтересам демократичної держави та сприяти її інституційній спроможності. Про що свідчать низка прийнятих нормативно-правових актів, підходи до формування судових органів, зокрема інститут виборності та змінюваності суддів, засади конкурсу та змагальності. Разом із тим, судова система фактично не запрацювала повною мірою. Внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин не було створено дієву судову систему у всеукраїнських межах. Причинами цього стали і відсутність кваліфікованих та патріотично налаштованих кадрів, підтримки ними процесів реформування. У свою чергу, відсутність чітко побудованої судової влади стала однією із причин поразки самої держави.

За умовами Брестського договору територія УНР стала зоною окупації військами Німеччини та Австро-Угорщини. 29 квітня 1918 р. з'їзд землевласників у Києві проголосив П. Скоропадського гетьманом України. 29 квітня 1918 р. було оприлюднено Закони про Тимчасовий державний устрій України, що мали конституційний характер [7, с. 250].

На першому етапі існування Гетьманату діяла змішана судова система, за якої діяли судові установи часів Російської імперії, Тимчасового уряду та Центральної Ради, що ускладнювало, а інколи й унеможлилювало здійснення судами своїх функцій.

Створення судової системи Української держави розпочалося з вищої судової інстанції – Генерального суду. У Законах про тимчасовий державний устрій України від 29 квітня 1918 р.у розділі «Про Генеральний суд» зазначалося, що він «уявляє собою вишого хоронителя і захисника закону та Вищий Суд України в справах судових та адміністративних». На Генеральний суд покладалося оголошення всіх законів та наказів уряду. Призначення генеральних суддів здійснювалося Гетьманом. У травні Гетьман затвердив Закон про титул, іменем якого твориться суд в Україні, – «іменем Закону Української держави» [7, с. 250].

Відновлювалася й мирова юстиція. Постановами Ради Міністрів від 14 та 21 липня 1918 р. було розширено підсудність кримінальних та цивільних справ мировим суддям. Загальне керівництво судочинством покладалося на Міністерство юстиції, компетенція якого розширювалася [8, с. 218–220].

Ще з перших днів правління П. Скоропадський приступив до виконання взятого зобов'язання щодо охорони порядку й законності в Українській державі, зміцнення авторитету влади, вдаючись часто до суворих заходів. Такі заборони й переслідування призвели до рішучої протидії більшості українських політичних партій. Спроба відновлення

дореволюційних органів влади і управління, законодавства, непослідовна політика щодо різних категорій населення, посилення репресій викликали масове незадоволення політикою гетьмана, що і призвело до державного перевороту 14 листопада 1918 р., наслідком якого стало утворення Директорії Української Народної Республіки.

Директорія прагнула відновити судові установи, що існували за Центральної Ради. 1 грудня 1918 р. було прийняте рішення, що «суд на території УНР здійснюється іменем УНР». Зі скасуванням 2 січня 1919 р. Закону «Про утворення державного сенату» поновлювалася діяльність Генерального суду, що правда під новою назвою Найвищий суд. Наприкінці січня Центральною Радою були поновлені апеляційні суди. Про намагання відновлювати діяльність низової ланки дореволюційної судової системи свідчить Закон від 19 лютого «Про вибори і призначення мирових суддів» [9, с. 51].

Отже, непослідовність щодо вибору напрямків державного будівництва, відсутність єдиної програми законодавчого забезпечення державотворення призвели до того, що проголошені принципи, ідеї так і залишились на папері, як то Конституція УНР та принцип поділу влади, а державотворчий процес – незавершеним. Розглянувши весь період національно-визвольних змагань 1917–1921 р. р., можна констатувати, що найбільш негативну роль у формуванні української державності відіграло протистояння внутрішніх громадських та політичних сил. За несприятливої зовнішньополітичної ситуації все це негативно впливало й на формування державних інститутів, у тому числі й судової влади і судової системи, що в сукупності зумовило падіння української державності.

Література:

1. Грушевський М. С. Якої ми хочемо автономії й федерації. Великий Українець. Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. К. : Наук. думка, 1992. С. 114–133.

2. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали : у 2 т. Т. 1. К.: Наук. думка, 1996. 591 с.

3. Третій Універсал Центральної Ради. Великий Українець. Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. К. : Наук. думка, 1992. С. 184–187.

4. Політична система для України: історичний досвід і виклики сучасності. / О. Г. Аркуша, С. О. Біла, В. Ф. Верстюк та ін. К. : Ніка-Центр, 2008. 988 с.

5. Малик Я. Історія української державності. Л. : Світ, 1995. 248 с.

6. Конституції і конституційні акти України: історія і сучасність. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.). К. : Академія, 2001. 625 с.

7. Гнатюк С.Л. Сучасні українські історики про причини, перебіг та наслідки гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. Вісник КНЛУ. 2001. Вип. 5. С. 249–260.

8. Історія України (нове бачення). За заг. ред. В. А. Смолія. К. : Альтернативи, 2000. 464 с.

9. Про введення народного суду. Постанова Народного Секретаріату від 4 січня 1918 р. Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР. Т. 1. 1917–1941 рр. К. : Держ. вид-во політ. л-ри УРСР, 1963. С. 325–327 .